

نشست علمی تخصصی هنر، معماری و شهرسازی عصر پنجشنبه‌ها

محل برگزاری: سالن اجتماعات مهندسين مشاور هرم پی

زمان: پنجشنبه ۴ فروردین ماه ۱۳۹۶

عنوان: معماری نظامی در خاور: از هخامنشیان تا سلجوقیان

سخنرانان و اعضای پنل: دکتر ژان کلود وواژن

معرفی آقای دکتر ژان کلود وواژن:

ایشان درجه دکترا در رشته تاریخ و باستان‌شناسی سده‌های میانی است و در نگارش رساله‌ای پیرامون قلاع سده‌های میانی در غرب مشارکت داشته است و با اشتیاق پدیده دژ در خاور میانه و آسیای مرکزی را دنبال کرده است. او از سال ۱۹۹۵ تا ۲۰۰۰ رئیس مرکز فرهنگی فرانسه در بیروت بوده و همزمان به عنوان استاد مدعو درس باستان‌شناسی قرون وسطی با دانشگاه سن ژرف بیروت همکاری داشته است. سپس مشاور فرهنگی و همکاری در هرات (واقع در غرب افغانستان) بوده و از سال ۲۰۰۸ الی ۲۰۱۱ وابسته فرهنگی سفارت فرانسه در ایران بوده است. عضو لائرتور باستان‌شناسی سده‌های میانی دانشگاه نانسی ۲ (فرانسه) و عضو کمیته سالنامه‌های تاریخ و باستان‌شناسی دانشگاه سن ژرف بیروت، ژان کلود وواژن تاکنون چندین کتاب و تعداد زیادی مقاله علمی مرجع، درباره استحکامات لبنان، جنوب ترکیه، سوریه، افغانستان و ایران به رشته تحریر در آورده است. او در حال حاضر نیمی از وقت خود را در فرانسه و نیمی دیگر را در ایران سپری می‌کند و همواره برای تحقیقات خود پیرامون سیستم دژهای ساسانیان به نقاط مختلف ایران سفر می‌کند.

چکیده‌ای از سخنرانی‌ها:

سخنران اول: آقای دکتر ژان کلود وواژن

در مورد معماری نظامی در ایران تحقیقات بسیاری انجام شده که در اینجا در بحثی کوتاه بطور خلاصه به آن پرداخته می‌شود. معماری نظامی در ایران با معماری نظامی اروپا و حتی لبنان و افغانستان متفاوت است. این نوع معماری در دوره‌های مختلف نیز تفاوت دارد. اطلاعات لازم در این مورد از منابع گوناگون جمع‌آوری می‌شود و گاهی در برخی موارد تنها منبع مطالعاتی نقوش بجا مانده روی ظروف سفالی است.

یکی از نمونه‌های معماری نظامی که مورد بررسی قرار گرفته، تپه حسنلو نزدیک ارومیه است که مربوط به ۱۰۰۰ تا ۱۵۰۰ سال پیش از میلاد بوده است. در بقایای این بنا دیوارهای بلند سه متری با ساخت بسیار دقیق دیده می‌شود. نمونه دیگر در دوره اورارتوها در شمال دریاچه ارومیه واقع است که از سنگ در قطعات بزرگ ساخته شده و تا کنون نیز باقی مانده است.

در دوره هخامنشی نیز بیشتر بناها از سنگ ساخته می‌شدند البته با استفاده از روش اجرایی متفاوت. در این روش میان سنگ‌ها درز بسیار کمی به چشم می‌خورد. نمونه‌های زیادی از این دست را می‌توان در تخت جمشید و پاسارگاد یافت.

از این زمان به بعد رفته رفته معماری نظامی پیچیده و بزرگ می‌شود به عنوان مثال قلعه‌ای نزدیک میانه است که حدود چهل هکتار مساحت دارد و از سه بخش تشکیل شده که بالاترین قسمت آن، ارگ اشکانیان است. قلعه زهاک هم یکی از بهترین نمونه‌های معماری نظامی دوره اشکانیان می‌باشد.

در دوره ساسانیان به جای سنگ از خشت استفاده می‌شد، که شاخص‌ترین نمونه آن ارگ بزم است.

شاخ بلقیس در کردستان نیز نمونه‌ای دیگر از معماری خشتی ساسانیان است با دیوارهای بلند ۱۰ متری که در هر ۲۰ متر هم برجی استوانه‌ای دارد. همچنین در این نمونه سرداب‌هایی هم وجود داشته است.

بطور کلی ساسانیان از دو روش ساخت استفاده می‌کردند، استفاده از خشت در دشت‌ها و سنگ در مناطق کوهستانی. در این دوره حدود ۲۰۰۰ دژ نزدیک به جاده‌های اقتصادی مانند جاده ابریشم ساخته شده است. همچنین آب انبارهای بزرگی کنار این دژها بوده جهت تأمین آب برای حدود ۲۰۰۰ نفر و برای دو هفته در مواقع ضروری مثلاً در هنگام محاصره و ... در نزدیکی بیشاپور می‌توان نمونه‌های معماری سنگی دوره ساسانیان را یافت که بیشتر از سنگ‌های بسیار کوچک استفاده شده که یک علت آن می‌تواند ساخت این بناها توسط اسرای رومی باشد که به این روش ساخت آشنا تر بوده‌اند. معماری این دژها در برابر زلزله مقاوم بوده است. نمونه دیگر در فیروزآباد است که تکنیک آن حدود ۷۰۰ سال بعد در اروپا مورد استفاده قرار گرفته است.

در دوره سلجوقیان نیز از سنگ استفاده میشده ولی با قالب بندی چوبی. نمونه‌ای از این بناها در قلعه سارو نزدیک سمنان دیده می‌شود و یا گرد کود در نزدیکی دامغان که مربوط به دوره اسماعیلیان است و برای سه سال در محاصره مغول‌ها بوده تا زمانی که بالاخره توانستند قلعه را تصاحب کنند. در این دوره قلعه‌ها برج‌های بیشتری داشتند ولی در ابعاد کوچکتر. همچنین تونل‌هایی با پله‌های بسیار زیاد که به قنات راه داشتند هم یافت شده است.

تنگه جیغ مثالی است از این دوره که نزدیک مهاباد واقع شده و پله‌های آن در صخره تراشیده شده است. قلعه نوش آباد نزدیک کاشان هم یک تونل چهار طبقه دارد که بیشتر شبیه شهرهای زیرزمینی آناتولی در ابتدای دوره اسلامی است.

در برخی مواد تونل‌هایی بوده که بیش از ۲۵۰ پله داشته‌اند تا به خندق برسند. در این نمونه‌ها هر ۳۰ متر این تونل‌ها یک شومینه تعبیه شده که هواکشی به بیرون داشته‌اند ولی از بیرون دیده نمی‌شدند.

یکی از بزرگترین نمونه‌های معماری نظامی در ایران منصورکوه نزدیک به دامغان است که آب انباری بزرگ داشته چون بدون آب انبار ادامه حیات امکان‌پذیر نبوده است و از داخل آب انبار راهی به بدنه کوه وجود داشته که در صورت بروز هرگونه مشکل افرادی که در آب انبار هستند بتوانند از آن مسیر خارج شوند. ضخامت دیوارها حدود ۴/۸۰ متر بوده است.

مورد دیگر که در بناهای نظامی می‌بینیم تیرکش است که البته آن هم در دوره‌های مختلف متفاوت است. یکی از نمونه‌های زیبای تیرکش که از دوره ساسانیان به جا مانده در آذربایجان غربی و نزدیک تخت سلیمان واقع است.

در ساخت بسیاری از بناهای نظامی، سیستم‌های مقاوم در برابر زلزله به کار رفته است مثل استفاده از سازه‌های چوبی، شناژ یا خندق. معمولاً قبل از خندق دیوار خشتی به ضخامت ۳ متر می‌ساختند و بعد خندق بوده و بعد شهر آغاز می‌شده است.

مورد جالب دیگر قلعه پشتو در آذربایجان غربی در جاده‌ای به طرف اردبیل است که خندق، دیوار یا آب انبار نداشته و راه دسترسی به آن از طریق تعداد بسیار زیادی پله بوده و از آنجا که پله برای بنای نظامی خطرناک است، احتمالاً این بنا بطور کلی قلعه نبوده بلکه آتشکده بوده و میان محلی‌ها به اشتباه به قلعه مشهور شده است.

